

MŮJ MILOVANÝ ARKÝŘEK

„Účel, místo a materiál určují tvar. Nic nemůže být smysluplné a krásné, pokud to nevzejde z jediné základní myšlenky, které se pak podřídí každý jednotlivý detail. Budova žije svým vlastním životem, stejně jako člověk. A může si zachovat svou tvář jen tehdy, pokud dokáže jít za svou vlastní pravdou, za svým jediným cílem a sloužit svému jedinému účelu. Člověk si také od nikoho nepůjčuje části svého těla. A stejně tak si budova nikde nepůjčuje kousky své duše.“

(Ayn Rand, Zdroj, 1943)

Co to je arkýř, jak povstal a má hypertrofie jeho dnešní obliby u rodinného domu své logické a výtvarné oprávnění? Komu by tohle téma připadlo banální, mýlí se. Už sám fakt, že v dnešních obytných satelitech našich měst je arkýřem (jak laik nazývá rizalit) v jeho nejrůznějších podobách opatřena bezmála polovina všech domů, dává tomuto tématu epidemickou a mnohde už doslova pandemickou příchut'. Kde se bere tahle nepřehlédnutelná obliba, vysoce převyšující někdejší *balkónománii*, *střešněgarážový terasismus*, ba i dnešní *oknoplastový mainstream* či *obloučkovou perverzi*?

Pojďme si nejprve vyjasnit pojmy. Arkýř (z latinského *arcere*, což znamená *ohrazovat* či *opevňovat*) je výstupek před fasádou stavby, který jednak rozšiřuje její vnitřní prostor, jednak poskytuje výhledy do stran, podél průčelí. Pozor ale: nemá vlastní základ, je vysazen před průčelí nejčastěji ve výšce druhého nadzemního podlaží. Prochází-li podobný výběžek od země po střechu, jedná se o *rizalit* (z italského *risalto* = výčnělek)). Proto snad měl být tenhle článek nadepsán spíše *Můj milovaný rizalitek...* Je-li rizalit větších rozměrů, mluvíme o *křídle* budovy. Prostor uvnitř domu, který povstane zřízením arkýře nebo rizalitu, nazýváme nejčastěji *apsida* (z řeckého *hapsis* = oblouk, zaoblení). Půdorysně bývá někdy pravoúhlý, u rodinného domu v současnosti najdeme však spíše tvar polygonální, většinou šesti či osmiúhelný, zřídka i kruhový. Arkýř ani rizalit nejsou, jak se mnozí mylně domnívají, obálkou *niky* (z italského *nicchio* = mušle), která vzniká jako výklenek v tloušťce zdiva a vně stavby se nijak neprojevuje (snad jen tehdy, je-li stavba snímána termovizí - vidíme, jak velký tepelný únik zeslabené zdivo představuje).

Obliba rizalitového, zřídka i arkýřového výběžku ve štítu soudobých vilek je nepřehlédnutelná. Zeptám-li se stavebníka, svého klienta, proč o něčem podobném vlastně přemýšlí, dozvím se většinou, že pocituje potřebu rizalitem tzv. *rozbít* fasádu. Tenhle účel vyvolá spíše pobavení: „*Kdepak, mladá paní, fasádu, kterou vám navrhnu,*

fakt nebude třeba nijak rozbíjet, uvidíte, že by to bylo škoda,“ snažím se usmívat. „*Bylo by to jako udělat šošonské válečné líčení přes váš make up.*“ „*No víte, ale mysleli jsme, že by bylo pěkné sem umístit jídelní stůl*“, zní pravidelně další „účelný“ argument. Cítím za tím trochu bezradnou snahu vymezit alespoň nějaké pevné místo v interiéru tuze *velkého* obývacího pokoje s integrovanou kuchyní a jídelnou. Vždyť tu v plánech rozevívá svou pětáctýřicetimetrovou (sic !) tlamu jak Jonášova velryba, jenž se zdá nezdolatelná předcházející životní bytovou zkušeností. Takového místa ! Příroda prý nesnáší prázdný prostor, Aristoteles to nazýval *horror vacui*, strach před prázdňem. A mnohý klient rovněž: už aby tu stál alespoň stůl. Přívody a odpady kuchyňského „soustrojí“, ba ani komín od krbu takovým prostorovým fixem (zvláště u žen) nebývají, zato nika jídelního stolu, tento oltář rodinného štěstí, toto *sanktuárium*, ano. Co na tom, že bude od kuchyňské linky vzdálen přes celý pokoj ? Že lidé se budou ke svým židlím protlačovat jeden přes druhého ? Že se tam mnohdy ani stůl s židlemi pořádně nevejde ? (Vždyť zkusme počítat: hrana stolu od stěny má být alespoň 75 cm, abychom mohli pohodlně vysunout židli a usednout a i tak se za naší židli naše půltunová tetička protáhne jen s obtížemi. Kulatý stůl, který si sem představím nejspíše, mívá pak minimální průměr 120 - 140 cm, takže $75 + 130 + 75 = 280$ cm. Přidejme z každé stany půlmetr na zdi. A teď mi povězte, kolik takových rizalitů ve štítech má z vnějšího pohledu opravdu ony bezmála čtyři metry šíře ? Myslím, že velmi málo).

Výtvarně ovšem přináší štítové umístění rizalitu či arkýře potíží ještě více, často je to opravdu *horribile visu*, hrůza pohledět. Štít je kompozičně obtížný v tom, že do dialogu vertikál a horizontál přináší šikmé střešní roviny, které dům osekávají jak schwarzenberský meč tureckou hlavu v jejich rodovém znaku. Do toho přidejme ještě zkosený vrchol rizalitu, vlastně pultovou střechu, a jeho polygonální půdorys. Líbezná okénka s obloučkovým vyvrcholením, která většinou alespoň v trojici rizalit obtáčejí, bývají už jen pověstným hřebem do rakve kultivované kompozice. Těch rovin a tvarů ! Chtít je zkrotit je stejné jako pochytat hráče New York Giants v letošním superbowlu. A to jsme ještě pominuli oblíbenou excentrickou pololodžii se zábradlím z dřevěných vyřezávaných lamel a přesah střechy s prkénkovým obkladem čel vaznic krovové soustavy, připomínající kvočnu v její mateřské roli.

Jedním z důvodů převažujícího stylu soudobé architektury rodinného domu je také čím dál silněji pocíťovaná nutnost šetřit energiemi všeho druhu. Klasické zdroje se vyčerpávají a ty nové jsou pořád v postavení alternativní, neplnohodnotné náhrady. To vede k tlaku na co nejkompaktnější tvar staveb, který zmenšuje tepelné

ztráty. Rozdělit dům na více menších hmot či křídel, či jej „přizdobit“ rizalitem, je pohyb v opačném směru. Maně se mi tu vybavuje Bergmannovo pravidlo z biologie: populace téhož živočišného druhu, např. medvědi či tygři, kteří žijí dále na sever (na jižní polokouli na jih, mimochodem ale - na jižním pólu lední medvědi opravdu nežijí, jak napovídá už sám název světadílu Antarktida, Protimedvědov), mají větší tělesnou velikost než populace žijící směrem k rovníku. Vysvětluje se to tím, že při větší velikosti je povrch těla *relativně* menší a ztráty tělesného tepla tedy *relativně* nižší. Sibiřští tygři z Ussuri jsou bezmála dvakrát tak velcí než tygři z Velkých Sund (hlavní ostrovy Indonésie). Myslím, že i tady by se architekti dnešních staveb mohli poučit a neodůvodněné „rozbíjení“ jejich co možná nejkompaktnější hmoty raději neprojektovat. Všeljaké niky a apsidy, výběžky vnitřního prostoru, jsou často hodně lákavé a mnohdy i půvabné, ale jejich zřízení by nemělo znamenat ani ztenčení obvodového pláště, ani tepelnou ztrátu, vzniklou prodloužením vnějšího povrchu stavby.

Když už rizalit opravdu mít musíme, velmi doporučuji jej umístit z boční, tzn. okapové strany našeho rodinného domu. Tady lze do něho mnohem ústrojněji umístit nejen vnitřní prostor obytný (jídlna, pracovna), ale i prostory doplňkové, zvláště vstupní zádveři, veranda, garáž apod. Takový boční výběžek může navíc rozdělit i vnější prostor kolem domu na „přední“ a „zadní“ a tím přispět k odůvodněnému a přirozenému zónování parteru zahrady, jeho rozdělení na „poloveřejnou“ a „soukromou“ partii. To výběžek ve štítové straně ve své moci nemá. A vymyslet si z této strany např. vstup do domu znamená navíc nejen útok na kánon architektury rodinného domu, ale i jen těžko zvladatelný tlak na prodloužení vnitřních komunikací, chodeb. Vstupuji-li do domu naopak z boku, dostávám se většinou někam poblíž středu dispozice a její zdárné vyřešení se tak významně ulehčí. Trochu bizarní ovšem bývá střešní terasa nad takovým bočním přístavkem, kterou dosud poměrně často vídáme zvláště na všemožných přestavbách venkovských chalup. Nikdy nikoho jsem na ní ostatně sedět neviděl, zahrada kolem domu přece poskytuje mnohem lepší příležitosti k příjemné relaxaci.

Ayn Rand (-ová) v citovaném románu Zdroj, jednom ze stěžejních děl literatury 20. století, velmi přesně vystihuje, oč tu jde: dům má mít jedinou myšlenku, které se podřídí každý jeho detail. Mnohá dnešní průčelí rodinných vilek s rizalitou a arkýři vypadají nutně jako výsledek utracení kapesného mou tetou na bleším trhu v Římě: od sošky svatého Hippolyta (bezvadná ochrana pro vašeho koně) po otrískanou smaltovanou tabulku s nápisem Café Latte (v kuchyni se bude vyjímat velmi šikézně), od starého plakátu na film La Dolce Vita (když ten *Marcelo z nástrojárny* býval tak úžasný !) po reprint historické mapy

italské boty z časů Garibaldiho (no, nekup to...). „*Nic nemůže být smysluplné a krásné, pokud to nevzejde z jediné základní myšlenky*“, opakují si znovu. Rizalit je výběžek, který povstal z potřeby zdobit velká průčelí nebo pokrývat prostor podél fasády domu palbou, tzv. flankovat. Arkýř (prevít, prevét) býval využíván jako záchod, kde veškerá nezdoba padala pěkně podél průčelí domu a kanalizace tak nebylo třeba.

Ta základní jednotící myšlenka vašeho moderního domu se štítovým rizalitem či arkýřem mi, nemůžu si pomoci, prostě nějak uniká.

Ing. arch. Jan Rampich

